

УДК 338.439.64: 316. 32

Четверик Т. М., Литвинова О.М.**НАПРЯМИ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА РІВЕНЬ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.**

В статті розглянуто сутність і призначення продовольчої безпеки. Виявлено, що в повному обсязі зазначену проблему в Україні не вирішено, але ресурсний потенціал країни дозволяє забезпечити населення продуктами харчування власного виробництва. Зроблено рекомендації щодо головних напрямків зростання рівня продовольчої безпеки в умовах глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, продовольча безпека, економічна доступність харчування, самозабезпечення, багатофункціональний розвиток сільської місцевості, потенціал людини

Main points and importance of food security are considered in the article. This problem is revealed not to be solved completely in Ukraine, though resources of the country allow providing the population with food products of home production. The recommendations as for main tendencies of increasing the level of food security under conditions of globalization were done.

Keywords: globalization, food security, economic access of nutrition, self maintaining, multifunctional development of rural area, human potential.

Держава в умовах глобалізації повинна вирішувати цілий ряд складних проблем. Серед них особлива роль належить продовольчій безпеці, з якою пов'язана життєдіяльність, стабільність, незалежність суспільства, здоров'я нації, збільшення середньої тривалості життя, працездатність людей та їх адаптація до сучасних змін в економічних умовах світу. Забезпечення продовольчої безпеки є головною задачею держави. На вирішення цієї проблеми впливають дві протилежні тенденції. З однієї сторони, роль держави знижується, оскільки вона не може адекватно реагувати на зростаючу складність глобальних проблем. З другої – зростає, оскільки в умовах дестабілізації економічної і соціально-політичної ситуації в світі вона виконує роль системоутворюючої основи суспільства.

Різні аспекти ролі держави в умовах глобалізації, сутності і головних критеріїв продовольчої безпеки, розвитку аграрного виробництва аналізувалися в працях науковців, зокрема О. Бородіної, А. Гальчинського, І. Прокопа, Б. Пасхавера, В. Юрчишина, О. Скидан, М. Гребенюка та інших. Науковцями досліджуються необхідність забезпечення продовольчої безпеки країни, необхідність формування цілісної вітчизняної політики сільського розвитку. Розглянуті її теоретико-методологічні засади та основні складові нової парадигми. Але в наукових працях не досліджені напрямки впливу держави на продовольчу безпеку України.

Метою статті є аналіз сучасного стану продовольчої безпеки України і обґрунтування напрямків впливу держави на її рівень в умовах глобалізації.

Продовольча безпека є дуже складною і багатосторонньою проблемою. Вона характеризує здатність держави забезпечити населення продовольством у необхідному обсязі; економічну доступність продовольства для всіх верств населення; споживання населенням основних продуктів харчування відповідно до існуючих стандартів і норм; постачання продовольства за рахунок власного виробництва; стабільність постачання продовольства.

Кількісна оцінка національної продовольчої безпеки з точки зору експертів ФАО (Продовольчої й сільськогосподарської організації ООН), відображається, по-перше, у рівні споживання основних продуктів харчування на одну людину в рік, по-друге, у рівні самозабезпечення країни. Чи здатна Україна в жорстких умовах глобальних трансформацій забезпечити продовольчу безпеку і послідовно, цілеспрямовано та ефективно підвищувати її рівень?

Продовольча безпека, насамперед, забезпечується агропромисловим виробництвом, потенційними можливостями його розвитку. Україна наділена значними можливостями: зе-

мельна територія - одна з найбільших в Європі, біологічна продуктивність і якісний склад угідь - одні з найкращих в світі, сприятливі й кліматичні умови. Існують необхідні галузі (зернове господарство, м'ясне і молочне виробництво, птахівництво, садівництво та ін.) і кваліфіковані кадри. За експертними оцінками, при раціональній структурі землекористування й відповідному науковому й ресурсному забезпеченні Україна здатна виробляти продуктів харчування на 140 -145 млн. чоловік або прогодувати ще дві такі ж країни [1].

Разом з тим, трансформація соціально-економічної системи України супроводжувалась виснаженням економічної й природної родючості ґрунтів, зниженням матеріально-технічної оснащеності сільськогосподарських підприємств, зниженням обсягів сільськогосподарського виробництва і доходів, деградацією інфраструктурного й кадрового потенціалу і зростанням цін. Це спричинило зміни в структурі споживання продуктів харчування. Скоротилось споживання м'яса й м'ясопродуктів, молока, цукру, риби, хлібобулочних виробів, але зросло споживання картоплі, олії соняшникової нерафінованої, маргарину і аналогічних продуктів, що свідчить про незбалансованість харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних харчових продуктів. Зараз ці тенденції продовжуються, про що свідчать дані табл. 1 [2].

Таблиця № 1

Рівень виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції на душу населення за період 1990-2009 рр. (кг)

Показники	Граничне споживання	Фактичне значення виробництва за рік				
		1990	1995	2000	2005	2009
Виробництво за рік / люд.						
М'ясо (у забійній вазі)	83	84,0	44,5	33,8	33,9	41,6
Риба та ін. водні живі ресурси	20	-	7,8	7,2	5,7	5,6
Молоко	380	472,3	335,3	257,41	291,1	252,1
Яйця, шт.	290	314	183	79	277	345
Цукор білий кристалічний	38	54,2	28,8	40,5	45,4	27,7
Картопля	124	322	286	403	413	427
Овочі	161	128	114	118	155	181
Плоди та ягоди	-	56	37	30	36	35
Виноград	-	16	9	10	9	10
Зернові культури	800	983	659	497	807	999
У тому числі: пшениця	-	586	318	208	398	455
Олія соняшникова нерафінована	13	-	-	-	29,3	60,7
Маргарин і продукти аналогічні					6,4	7,7
Вироби хлібобулочні					48,1	39,7

В Україні 70% загальної площі земель (43 млн. га) - землі сільськогосподарського призначення. Ці землі повинні завжди використовуватися тільки за своїм функціональним призначенням і бути строго диференційовані (не займати під технічні культури землі призначені для вирощування сільськогосподарської продукції з якої виробляються харчові продукти). Інакше, питома вага імпортного продовольства в Україні так і буде зростати – картоплю будемо завозити з Єгипту, а гречку - з Китаю.

Держава повинна мати щорічний баланс продовольчих ресурсів і їх фактичного використання. Це дозволить гарантувати продовольчу безпеку країни. Щорічний баланс є системою зведених даних щодо джерел надходження та використання основних видів сільськогосподарської продукції та продовольства.

Такий підхід свідчить і про відповідальність держави перед своїм народом в умовах, коли світове суспільство стурбовано загрозою глобальної продовольчої кризи і шукає шляхи його вирішення. В жовтні 2009 р. відбувся форум ФАО у центрі зору якого не випадково, була тема „ Як прокормити світ в 2050 році”. Разом з тим, високий рівень самозабезпечення не гарантує продовольчу безпеку без економічної доступності продовольства для всіх прошарків населення.

На сучасному етапі загальносвітовою тенденцією є зростання цін на продовольство [10]. Це пов'язано: а) із загальним зростанням численності населення планети, зміною структури харчування в країнах з високим темпом економічного росту, збільшенням попиту на продовольство, сировину для біопалива; б) зростанням цін на нафту та азотні добрива; в) відмовою ряду країн від політики самозабезпечення продовольством, скороченням світових запасів зернових; г) високим рівнем монополізації продовольчого ринку; д) політичними потрясіннями (Туніс, Єгипет, Лівія); е) природними катаклізмами та іншими факторами.

Глобалізація призвела до вирівнювання цін на світових і національних ринках і стала однією з причин зростання цін на продукти харчування в Україні. Фактором збільшення цін (іноді таких, що перевищують навіть світовий рівень цін) є низька продуктивність сільського господарства і олігопольна структура економіки країни, яка сформувалась в ході трансформації соціально-економічної системи. За такої моделі встановлюються ціни, які за своїм рівнем значно перевершують ціни, що складаються в результаті дії ринкових сил. Тобто, їх підвищення є наслідком рішень керівництва фірми, а не зміна попиту або зростання витрат [3]. Ситуацію було погіршено світовою фінансовою кризою 2007-2009 років та інфляцією. Ці явища зменшили реальні доходи населення. Поряд з цими факторами зниження реальних доходів та розповсюдження бідності викликано відсутністю стратегії і пріоритетів соціальної політики, яка проводилась. В умовах безперервних виборчих компаній вона виступила у вигляді низки різних рішень, що приймалися у відповідь на прямі погрози або заради отримання негайних електоральних переваг. Тому, не зважаючи на економічне зростання, що мало місце, підвищення рівня добробуту населення не відбулось [4].

Виникло протиріччя між світовим рівнем цін на продукти харчування і низьким рівнем соціальних стандартів в Україні. Це протиріччя впливає на добробут значної частини населення України, 70 % якого в сучасних умовах проживає за межею бідності [5]. В складних економічних умовах України передбачено поетапне збільшення мінімальної заробітної плати з 941 до 1004 грн. (01.01.2011- 01.12.2011 р.). Фактично парламентарії прирівняли мінімальну заробітну плату до прожиткового мінімуму працездатних осіб і збільшили мінімальні доходи робітників. Це набагато менше самої низької мінімальної заробітної плати в країнах Європейського Союзу. По даним „Євростата” найбільш низька мінімальна заробітна плата в Болгарії – 123 євро (1469 грн.) та в інших нових країнах ЄС – Румунії - 153 євро (1828 грн.), Литві - 232 євро (2772 грн.). Найбільш висока мінімальна заробітна плата в Люксембурзі – 1642 євро (або 19617 грн.) за курсом НБУ, Ірландії - 1462 євро (або 17466 грн.), Бельгії -1387 євро або (16570 грн.) [6].

Таким чином, із зростанням цін, зниженням доходів і купівельної спроможності національної грошової одиниці економічна доступність повноцінного харчування в Україні для значної частини населення зменшилась. Разом з тим, харчування є головним фактором, який впливає на здоров'я і розвиток людини. Це аксіома, яка не потребує доказів. Неповноцінне харчування (зниження загальних обсягів харчування, недостатність в раціоні білків, вітамінів та мінеральних речовин, значна кількість генетично – модифікованих продуктів) в комплексі з іншими негативними факторами є причиною зростання хвороб та скорочення тривалості

життя населення. За даними Всесвітньої організації оздоровлення Україна знаходиться на передостанньому місці в Європі за станом здоров'я населення [7].

Проблема продовольчої безпеки країни акумулює практично всі сторони життя суспільства. Тому, державі, для її досягнення, необхідно зосереджувати зусилля на таких напрямках.

По-перше, забезпечити багатофункціональний розвиток сільської місцевості, а не тільки сільськогосподарського виробництва. В 90-р. ХХ сторіччя питання продовольчої безпеки, стану природного середовища, соціальної і економічної ролі сільського господарства призвели до формування концепції багатофункціонального сільського господарства. Вітчизняні вчені О. Бородіна, І. Прокопа та ін. розглядають продовольчу безпеку як одне з суспільних благ, тобто зовнішніх ефектів, які пов'язані з сільськогосподарським виробництвом. Вони вважають, що в інтересах держави забезпечити функціонування сільської місцевості. Функціональність сільських територій визначається їх потенціалом: природно-ресурсним, виробничим, людським, інформаційним і таке інше. Такий підхід дозволяє: виходити за межі тільки виробничого аспекту і зважити його соціальну, демографічну, духовну, культурну та інші складові розвитку. Забезпечити повноцінне відтворення суспільних благ у тому числі і продовольчої безпеки [8].

По-друге, зростання життєвого рівня і стимулювання платоспроможного попиту населення. Цього можна досягти шляхом економічного зростання на основі підвищення ефективності виробництва. В 50-80 р. ХХ ст. розвиток економіки базувався на технологічних перевагах. Глобалізація призвела до зменшення розриву в технологіях які застосовують. Тому на перший план вийшла здатність економічних суб'єктів до здобуття і використання знань. Знання стають головною основою та двигуном соціально-економічного розвитку і господарського успіху. У розвинутих країнах світу формується економіка нового типу – економіка знань. Наприклад, за останні роки ХХ ст. в цих державах більш 50% ВВП генерується в галузях, заснованих на знаннях. Головним фактором конкурентоспроможності країни стає розвиток потенціалу людини. Це означає, що на перший план виходять система навчання і підготовки кадрів, розвиток інформаційних структур, наявність наукової школи, загальний рівень культури та ін. Україні необхідно використовувати ці нові фактори конкурентоспроможності, які, в умовах глобалізації, є переважаючими.

Разом з тим, майже 20-річний період реформування соціально-економічної системи України не призвів до очікуваного покращення життя для більшої частини суспільства. На думку вчених модель олігархічного капіталізму, що склалась в Україні, в якій переважають сировинні галузі, що призводить до залежності від кон'юнктури світового господарства, за своїм внутрішнім упорядкуванням не здатна скоротити відсталість від розвинених країн, підвищити добробут громадян і забезпечити внутрішню стабільність. Тому виникла необхідність обговорення нової національної доктрини розвитку країни, формування нової господарської моделі розвитку суспільства, виявлення її основних характеристик і способів реалізації. Важливішими рисами нової моделі повинні бути: а) здатність до саморозвитку та якісного зростання; б) залучення до процесу розвитку і модернізації всіх верств населення і територій; в) використання та оновлення усіх ресурсів суспільства, і у першу чергу – людських [3]. Реалізація нової моделі розвитку суспільства і підвищення життєвого рівня населення неможливі без участі та нової ролі держави в цьому процесі.

По-третє, регулювання якості та безпечності харчових продуктів на основі комплексного підходу до контролю їх оцінки та регламентації якості продуктів харчування на всіх етапах: виробництва, переробки, транспортування, реалізації та зберігання. Кабінет Міністрів України затвердив „Концепцію удосконалення продовольчого забезпечення і якості харчування населення” ще 25. 05 2004 р.. Разом з тим вона повністю не виконується, втрачається контроль над внутрішнім ринком продуктів харчування. Продукція низької якості - це загроза для здоров'я нації з усіма наслідками, які з цього випливають (різні патології немовлят,

скорочення тривалості життя, продуктивності праці та ін.). Якість продуктів харчування повинна стати об'єктом постійного контролю держави. Вступ України до СОТ супроводжувався скороченням переліку продукції, яка потребує обов'язкової сертифікації. Зараз необхідна розробка захисних механізмів для мінімізації негативних наслідків глобалізації продовольчого ринку. Однак, закон „Про продовольчу безпеку” в Україні досі не прийнято.

По-четверте, відмовитись від експорту генномодифікованих й екологічно забруднених продуктів харчування тому, що вони є небезпечними не тільки для здоров'я, але і для якості генофонду нації. Усвідомлюючи це парламенти більшості країн світу ратифікували Картахенський протокол з біобезпеки [9]. Мета цього протоколу - це створення необхідного рівню захисту населення при передаванні, обробці та використанні живих змінюваних організмів, котрі є результатом сучасних біотехнологій. В Україні питання про ГМО регулюється законом „Про державну систему біобезпеки при створенні випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів” від 31 травня 2007 р. і п. 10ст. 38 Закону України „Про безпечність та якість харчових продуктів” (доповнення від 17.12.2009 р.). Однак, дане положення закону лише зобов'язує зазначати на етикетці товарів, що знаходяться в обігу в Україні, наявність або відсутність ГМО. Україні ж необхідно розробити та прийняти відповідні нормативні акти, які б забороняли обіг продуктів, що містять ГМО, суворо контролювати дотримання цих документів підприємствами-виробниками, та постачальниками продукції до торгівлі, включаючи імпорт, використовувати усі можливості для виробництва своєї чистої продукції і постачання її у торгівлю.

Таким чином, проблема продовольчої безпеки потребує: а) комплексного і системного підходу держави до її вирішення і правового забезпечення; б) землі повинні завжди використовуватися тільки за своїм функціональним призначенням і бути строго диференційовані; в) багатофункціонального розвитку сільської місцевості; г) підготовки конкурентно спроможних кадрів, розвитку творчого потенціалу людини; е) формування нової господарської моделі розвитку суспільства, нової концепції соціальної політики, зростання життєвого рівня населення.

Література:

1. Данилко В., Юделл С. Статистична оцінка стану, використання та охорони земельних ресурсів [Текст] / В. Данилко, С. Юделл // Статистика України. – 2007. - № 1. – С.
2. Статистичний щорічник України за 2009 рік. [Текст] / Державний комітет статистики України. Київ: ДП „Інформаційно-аналітичне агентство” 2010 – С. 125,143, 160, 196, 544.
- 3 Зверяков М. Либеральная идея и модернизации экономики Украины [Текст] / М. Зверяков // Экономика Украины. - 2010. - № 7. - С. 11-21.
4. Гнибиденко И. Влияние мирового финансово-экономического кризиса на социальную сферу Украины [Текст] / И. Гнибиденко // Экономика Украины. - 2009. - № 7. - С. 64-74.
5. Ткачук Т. Точка зрения [Текст] / Т. Ткачук // Факты.- 6 октября 2009. - С. 6.
6. Поволоцкая Л. Вопрос ребром [Текст] / Л. Поволоцкая // Факты і коментарії - 22 октября 2009. – С.7.
7. Рыбинская И. Большой вопрос [Текст] / И. Рыбинская // Факты і коментарії – 21 октября 2009. – С.2.
8. Бородіна О., Прокопа І. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення [Текст] / О. Бородіна, І. Прокопа // Экономика Украины. – 2009. - № 5. – С. 76
9. Мудрак Р. Потребительский аспект продовольственной безопасности [Текст] / Р. Мудрак // Экономика Украины. – 2007. - № 9. – С. 87.
10. Скидан О. Продовольственная сфера Украины в условиях глобализационных вызовов [Текст] / О. Скидан // Экономика Украины. - 2009. - № 11. - С. 53-64.

Рекомендовано до публікації
д. е. н, проф. В.М. Тарасевичем 07.02.2011

Надійшла до редакції:
08.02.2011